

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

Слов'янський світ і Україна

Збірник наукових праць на пошану
ректора Рівненського державного гуманітарного університету,
професора Руслана Постолювського

Рівне
Видавець О. Зень
2021

УДК 94(367):94(477)
С-481

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 30 червня 2021 р.)

Рецензенти:

Анатолій Філінюк – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України Кам'янець-
Подільського національного університету імені
Івана Огієнка

Володимир Фісанов – доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної інформації
Чернівецького національного університету імені
Юрія Федьковича

Тарас Чухліб – доктор історичних наук, провідний науковий
співробітник Інституту історії України НАН
України

Відповідальний редактор
кандидат історичних наук, професор **Валерій Шеретюк**

Слов'янський світ і Україна: Збірник наукових праць на пошану ректора Рівненського державного гуманітарного університету, професора Руслана Постолювського. – Рівне : О. Зень, 2021. – 432 с.

ISBN 978-617-601-377-8

Видання присвячене 70-річчю від дня народження професора, ректора Рівненського державного гуманітарного університету, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента Академії педагогічних та соціальних наук, члена-кореспондента Міжнародної слов'янської академії Р. М. Постолювського. У збірнику подані наукові розвідки з історії слов'янських народів та широкого спектру проблем української історії різних періодів. Серед авторів – науковці з академічних установ та вишів України й зарубіжжя.

Видання розраховане на науковий та викладацький загал, студентів, та всіх, хто небайдужий до історії.

УДК 94(367):94(477)

ISBN 978-617-601-377-8

© Рівненський державний
гуманітарний університет, 2021

СТАНОВЛЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ОПОЗИЦІЙНО-РАДИКАЛЬНИХ ТЕЧІЙ В СРСР У 1987-1989 рр.

Економічні та політичні зміни в житті СРСР впродовж 1985-1986 рр. призвели до появи групи опонентів офіційній владі. З одного боку, політика перебудови призвела до розгортання національно-визвольного руху у республіках СРСР. Причиною незадоволення на місцях була недостатня увага союзних органів влади до проблем республік, диктат центру при вирішенні питань локального характеру. Найактивнішими були республіки Прибалтики, які у своїх національних прагненнях спирались на дипломатичне невизнання основними державами Заходу насильницького включення цих прибалтійських країн до складу СРСР у 1940 р. Центрами, що об'єднували місцеві опозиційні сили, були Народні фронти, нові політичні партії і рухи. У 1988 р. виникли “Народний фронт Естонії”, “Народний фронт Латвії”, литовський “Саюдіс”. Вони стали головними виразниками ідей державної незалежності союзних республік, їх виходу зі складу СРСР. Восени 1988 р. на виборах у центральні і місцеві органи влади Естонії, Латвії, Литви отримали перемогу представники Народних фронтів. Своєю головною метою вони оголосили досягнення повної незалежності, створення суверенних держав. У листопаді 1988 р. Верховна Рада Естонської РСР проголосила державний суверенітет Естонії. Це був, по суті, початок розпаду Радянського Союзу. Ідентичні документи були прийняті у 1990 р. Литвою (11 березня), Латвією (4 травня), Україною (16 липня) та Росією (12 червня). Декларації союзних республік про суверенітет зробили головною проблемою політичного життя на початку 1990-х років питання про подальше існування Радянського Союзу.

З іншого боку, в країні почали формуватись різноманітні неформальні організації та рухи. Основна роль тут належала організації Демократичний Союз (ДС) та Б. Єльцину.

ДС швидше всіх інших організацій позбавився від діалогових ілюзій та надій на реформи, взявши установку на ліквідацію існуючого суспільного устрою. Організаційне оформлення ДС почалось в квітні 1988 р.

30 квітня 1988 р. було надруковано програмні документи ДС, в яких зазначалось, що “ДС – політична партія, опозиційна державному устрою СРСР, яка ставить за мету ненасильницьку його зміну і побудову нової держави на принципах гуманізму, демократії та плюралізму...” [11, с.28].

7 травня відбувся установчий з'їзд ДС. У програмі опозиційної партії були зазначені наступні політичні принципи:

1. Активна діяльність, направлена на ненасильницьку зміну тоталітарного державного устрою і досягнення справжньої демократії, умовами якої є:

- багатопартійна система й парламентаризм;
- легальна незалежна опозиційна преса;
- деідеологізація держави, рівноправність всіх ідеологій;

– пріоритет прав людини над правами держави як основний принцип правової системи;

– забезпечення і дотримання громадянських свобод;

– забезпечення права націй на самовизначення, включно з відокремленням;

– свобода віросповідання.

2. Необхідними передумовами досягнення демократичного суспільства є:

– відміна політичних статей ЦК, звільнення та реабілітація всіх політв'язнів (з компенсацією);

– відміна законодавчих актів, що обмежують свободу мітингів, демонстрацій, суспільних організацій та ЗМІ;

– відміна паспортного режиму;

– відмова від воєнної, політичної та ідеологічної експансії. Повернення на територію країни всіх радянських військ, розташованих за кордоном;

– створити замість КДБ відомство по боротьбі з тероризмом.

Демократичні перетворення суспільства потрібно закріпити прийняттям нової Конституції країни на основі всезагальної Декларації прав людини [10, с. 4-5].

Таким чином, основні ідейні принципи ДС найбільш відображали найболючіші моменти політичного та соціально-економічного життя країни.

Загалом, стратегія ДС передбачала відмову від співпраці з партійно-державним апаратом. Як альтернативу він обрав акти громадянської непокорності на вулицях країни сподіваючись поступово збудувати паралельні альтернативні структури громадянського суспільства, що дозволили б встановити справжню демократичну парламентську систему. В результаті, хоча ДС став багатим джерелом ідей, школою політичної боротьби, однак він швидше був маргінальною групою “борців за ідею”, а ніж реальною політичною опозицією, а тим більше політичною партією, оскільки в країні офіційно визнавалась лише одна партія – КПРС. Однак поява такої політичної сили ще раз яскраво засвідчила про настрої в країні, незадоволеність обраним КПРС курсом. ДС був політичним об'єднанням нового типу з чітко визначеними завданнями, тактикою та принципами боротьби проти існуючого державного устрою. Поступово через суперечки щодо методів політичної боротьби, а також через особисті амбіції лідерів ДС партія втратила багатьох своїх членів та цілі групи, які перейшли в інші організації.

28 червня – 1 липня 1988 р. відбувається ХІХ партконференція, делегати якої наголошували на необхідності здійснення політичної реформи, стрижнем якої мала стати кардинальна трансформація владних структур. Передбачалося оновлення виробничої практики, структури, принципів організаційної діяльності органів державної влади. Проте керівну роль у країні продовжувала відігравати КПРС. Був підготовлений новий закон СРСР “Про вибори народних депутатів”, у який номенклатура заклала три потужних важелі збереження свого контролю над суспільством. По-перше, громадські організації отримали право висувати кандидатів у народні депутати СРСР безпосередньо від себе за фіксованими нормами представництва. Це давало можливість маніпулювати громадською думкою та проводити або номенклатурних представників, або лояльні до

партапарату кандидатури. По-друге, впроваджувався інститут окружних зборів, за допомогою яких офіційна влада могла відсіяти опозиційно налаштованих кандидатів. По-третє, передбачався двохступеневий порядок виборів до Верховної Ради СРСР (виборці посилають своїх представників на з'їзд, а вже вони обирають склад вищого законодавчого органу). Така схема повинна була сформувати слухняну більшість у вищому ешелоні влади [2, с.31].

На XIX партконференції як депутат від Карелії був присутній і Б. Єльцин. Він озвучив основні тези програмної боротьби, яку оголошував системі:

- встановити інститут загальних, прямих і таємних виборів, включаючи вибори генерального секретаря;

- обмежити перебування на виборній посаді двома строками з віковим лімітом – 65 років;

- відкрити партію для критики, розсекретити такі закриті теми, як партійний бюджет і партійна мафія;

- усунути спеціальні партійні привілеї [16, с.58].

Таким чином, XIX партконференція показала, що існує не одна, а дві опозиційно-радикальні течії, кожна з яких, звичайно, створювала певну небезпеку для партії. Перша течія – це національний радикалізм, який керувався Народними фронтами, що виникали в багатьох союзних республіках і домагалися розширення їхніх прав. Друга течія – політичні радикали, які вимагали поглиблення економічних та інших реформ, необхідних для виходу країни з кризи. При цьому досить небезпечним для влади було те, що ці дві течії в багатьох питаннях пересікались.

До виборів 1989 р. Б. Єльцин через критику влади практично знаходився у політичному вигнанні. За цей час у країні виникає криза влади, криза довіри до керівництва, до партії, до самого процесу перебудови. Відмовившись від будь-яких радикальних реформ – а вони велись лише на “косметичному” рівні – Горбачов усе більше визначався як лідер Кремля, лідер номенклатури.

Виник парадокс: ініціатор перебудови став гальмувати, а не прискорювати свій курс. Народ почав мітингувати, стихійно виходити на вулиці. В містах створювалися різноманітні так звані “неформальні” рухи та групи. Наприклад, у 1989 р. у Ленінграді виникли клуб “Московська трибуна” та “Об’єднаний фронт трудящих”. Новостворені групи помітно різнилися за світоглядом і спрямуванням: включали і об’єднання музичної, спортивної, філософської орієнтації, і екологічні рухи, і суспільно-політичні клуби. Політичні клуби, виникали не лише в Москві та Ленінграді, але й в інших містах. У 1989 р. відбулась конференція демократичних сил у Ленінграді, яка продемонструвала спільне завдання новостворених рухів – демократизація та радикалізація процесу перебудови. Утворилося багато дискусійних клубів, які об’єднували переважно творчу інтелігенцію і стали надалі ініціаторами програм поглиблення реформ. Саме ці об’єднання і клуби перед З’їздом народних депутатів почали висувати та підтримувати кандидатів, які були опозиційними до КПРС [12, с.49].

Навесні 1989 р. створювалося таке враження, що вся Москва вийшла на пошуки свого кумира. Б. Єльцин проводить зустрічі з трудовими колективами, виступає на мітингах не лише в Москві, але й Свердловську, Курську, Одесі, Мурманську.

Під тиском народних мас Компартія спробувала реформувати політичну систему, зберігши основу – монополію КПРС на владу. 1 грудня 1988 р. позачергова дванадцята сесія Верховної Ради СРСР ухвалила Закон про зміни і доповнення Конституції СРСР, які стосувалися структурної перебудови вищих органів державної влади. Найвищим органом державної влади проголошувався 3'їзд народних депутатів СРСР, який правомочний приймати на свій розгляд і вирішення будь-яке питання, віднесене до відання СРСР. До таких питань, зокрема, належали: прийняття Конституції СРСР та внесення до неї змін; прийняття рішень з питань національно-державного устрою; визначення основних напрямків внутрішньої та зовнішньої політики [1, с.34]. Постійно діючим законодавчим, розпорядчим і контрольним органом державної влади проголошувалась Верховна Рада СРСР, яка складалась з двох палат: Ради Союзу та Ради Національностей.

Реформували і виборчу систему, центральною ланкою якої стало обрання на 3'їзд народних депутатів 100 делегатів від КПРС, затверджених пленумом, і обрання депутатів від громадських організацій (комсомол, профспілки, творчі спілки та ін.) [1, с.35]. Таким, чином, третина депутатських мандатів була зарезервована за партноменклатурою.

Номенклатура зробила все, щоб Єльцин не пройшов на виборах народних депутатів 1989 р. При цьому не нехтувала будь-якими засобами. Проте можна було спостерігати парадоксальну ситуацію: чим більше здійснювалось випадів проти Єльцина, тим більше ставало у нього прибічників. Вся кампанія проти нього мала зворотний ефект: чим гірше, тим краще. Його супротивники, самі того не усвідомлюючи, грали йому на руку. На мітингах у цей період можна було побачити транспаранти, нагрудні значки “Борис Єльцин – вибор народом”, “Скажи им, Борис!”, “Если не Ельцин, то кто?”, “Руки прочь от Ельцина!” [7, с.6].

Вибори народних депутатів відбулися 26 березня 1989 р. Б. Єльцин отримав рекордну кількість голосів виборців – 89,6% [6, с.1].

Сам факт обрання Єльцина народним депутатом означав в радянській історії явище небувале, майже містичне: повернення партійного діяча до активного політичного життя після його безумовної політичної смерті.

У 1989 р. з опорою на суспільну думку і під її тиском стало можливим не лише “воскресіння з мертвих”, але й виникла можливість появи державного діяча на основі масової підтримки, а не обрання згори. Б. Єльцин був однією з перших осіб у керівництві країни, який помітив, що перебудова вже після двох років триумфального введення нового курсу забуксувала. Вона, окрім деяких зрушень у питаннях гласності та демократизації, економіки та політики, значних наслідків не має. Горбачов, разом зі своєю партійною командою, зовсім не збирався проводити реформи, а лише реформував власну владу.

Проте на наступному етапі свого “воскресіння” – народні депутати повинні були обрати зі свого складу постійно діючу Верховну Раду – Єльцин не пройшов. Він балотувався за списками Російської федерації, де на 11 депутатських місць претендувало 12 чоловік. Зайвим став саме Б. Єльцин, який хоча і зібрав більше половини голосів, але менше, ніж інші депутати в його групі. Це голосування продемонструвало хитрий устрій тогочасної

парламентської системи, яка не пропускала на наступну законодавчу сходинку тих, кому вдалося, не дивлячись на перешкоди, все-таки пройти в народні депутати. Натомість замість Єльцина у Верховну Раду було обрано ректора Московського історико-архівного інституту Ю. Афанасьєва, що викликало значні акти громадської непокори, які набули форм мітингів, демонстрацій, вимог до Горбачова піти у відставку. В результаті професор Омського університету О. Казанні поступився місцем Б. Єльцину. У Верховній Раді Б. Єльцин очолив комітет по будівництву й архітектурі. Звичайно, даний комітет за своєю суттю нагадував Держбуд, проте вже не на міністерському, а на парламентському рівні.

Березневі вибори 1989 р. стали початком мирної революції проти партійно-державного апарату. Під час виборів апарат ще не зазнав поразки, оскільки, все-таки, отримав більшість депутатських місць. Але йому було завдано великих втрат: багато хто з високопоставлених кандидатів провалились.

Виборча кампанія породила ряд невідомих раніше радянській системі форм вираження суспільної думки. Найпопулярнішою і дієвою серед них стали масові мітинги, що носили стихійний і несанкціонований характер. Намагаючись зберегти та зміцнити свою владу, завадити поширенню радикалізму, М. Горбачов підписує указ “Про внесення змін і доповнень за державні злочини” та деякі інші законодавчі акти СРСР”. Найбільшу кількість запитань і критики з боку громадськості викликала стаття 11, у якій, зокрема, зазначалось, що “публічні звинувачення або дискредитація вищих органів державної влади і управління в СРСР”, так само як і “суспільних організацій і всесоюзних органів” карається “втратою свободи на строк до двох років або штрафом до двох тисяч карбованців” [15, с.1]. Прибічники указу, захищаючи його, наголошували, що демократія не означає всюдозволеності. Опоненти ж доводили, що 11 стаття може бути використана для попередження будь-якої критики на адресу КПРС.

25 травня почав працювати З’їзд народних депутатів, який головою Президії Верховної Ради обрав М. Горбачова.

Вперше по телебаченню, багато в чому завдяки Єльцину, вдалося домогтися прямої трансляції – спочатку З’їзду народних депутатів, а потім і сесій Верховної Ради. “Десять днів, які майже вся країна, не відволікаючись, слідкувала за дискусіями, що виникали на З’їзді, дали людям у політичному значенні набагато більше, ніж 70 років, - згадував Єльцин, - у день відкриття З’їзду це були одні люди, в день закриття вони стали іншими...” [13, с.212].

Депутати під час цих трансляцій ніби змагались за глядача, один вдалий виступ з трибуни З’їзду або Верховної Ради робив людину відомою на всю країну (академік А. Сахаров, А. Собчак, що особливо запам’ятався глядачам, в результаті атаки на прем’єра М. Рижкова, Ю. Власов та ін.).

Головними критиками й опонентами М. Горбачова в даний період стали А. Сахаров і Б. Єльцин: один на мітингах, інший на З’їзді народних депутатів. Сам Сахаров до Єльцина також ставився з деякою підозрілістю, вважав його фігурою не меншого масштабу, ніж М. Горбачов, представником найвищого ешелону партійної номенклатури, з усіма впливаючими з цього обставинами.

В останній день роботи З'їзду народних депутатів, 27 травня, Ю. Афанасьєв, виступаючи на трибуні, різко засудив манеру ведення З'їзду Горбачовим. Після нього виступав відомий економіст Г. Попов, який підтримав погляди Ю. Афанасьєва, і заявив, що депутати демократичної орієнтації хочуть створити опозицію більшості та сформувати Міжрегіональну незалежну депутатську групу. До її складу увійшли Ю, Афанасьєв, Г. Попов, А. Сахаров, Б. Єльцин та ін. Всього вона налічувала 256 депутатів, а до вересня 1989 р. їх кількість вже збільшилась до 362 чоловік. У радикалів не було сформульованої програми, як і стратегії поведінки на З'їзді. Вони піддали критиці всі аспекти курсу Горбачова і запропонували політичну реформу, що передбачала передачу всієї повноти державної влади від КПРС Радам. Представницьку демократію передбачалося доповнити прямою: народні референдуми повинні були виносити рішення з усіх важливих питань. З'їзд народних депутатів також розглядався як пряма демократія. Залишалась ідея сильної виконавчої влади, при цьому з всенародним обранням її глави – президента. Передбачалося ввести і процедуру дострокового звільнення президента від влади у випадку зловживань нею. Академік А. Сахаров запропонував проект нового договору між республіками, за яким союз більше нагадував не федерацію, а конфедерацію. У інтерв'ю газеті “Московские ведомости” Б. Єльцин так пояснив появу “Міжрегіональної депутатської групи”: “Міжрегіональна група об'єднує ту частину депутатів, яка незадоволена темпами перебудови, половинчастими заходами і в політиці, і в економіці, і в національному питанні, і в соціальній сфері, що привели країну майже до кризи. Ці депутати вважають, що перебудова з точки зору життєвого рівня людей нічого не дала, а в окремих сферах становище навіть погіршилось. Ця група хоче рішучих радикальних не половинчастих кроків” [8, с.1].

Звичайно, ми не можемо стверджувати, що “Міжрегіональна депутатська група” була опозиційною партією, але з впевненістю можна констатувати, що вона склала колективну, організовану опозицію Кремлю. М. Горбачов перестав бути одноосібним лідером реформаторського процесу, у нього з'явилися конкуренти, вплив яких став зростати з кожним днем. Кремль, звісно, опозицію не визнавав, але й не можемо заперечувати, що він її не боявся. Тому поява “Міжрегіональної депутатської групи”, зрозуміло, не пройшла повз увагу номенклатурних верхів, які розуміли небезпеку задумів депутатів-демократів. Тому вони сконцентрували на них всю силу пропагандистського апарату. Їм відмовляли в приміщеннях для зустрічей, у друкарських верстатах для публікацій, називали їх “розкольникми”, “владолюбцями”, в тому числі й “опозиціонерами”, оскільки це слово продовжувало залишатись в офіційному лексиконі негативним за своїм змістом. М. Горбачов першим зрозумів небезпеку опозиції і відключив її від всесоюзної аудиторії.

Однак було вже пізно. Опозиція остаточно сформувалася – вперше з часів її розгрому Сталіним. Залишаючись у горбачовському парламенті меншістю, вона завойовувала все більшу популярність у країні. Сам Б. Єльцин був обраний першим секретарем “Міжрегіональної депутатської групи”.

Об'єднавшись у “Міжрегіональну депутатську групу”, Єльцин і його прибічники почали шукати вихід із політичної кризи, що панувала в країні. Вони поширюють свої ідеї у засобах масової інформації. Наприклад, Ю. Афанасьєв у

інтерв'ю газеті “Аргументы и факты” від 11 жовтня 1989 р., оцінюючи ситуацію в країні, сказав: “Цю систему відремонтувати неможливо!” [14, с.2].

Як лідер парламентської меншості, Єльцин тепер потребував міжнародного визнання. Проте номенклатура робила всі спроби, щоб цього не сталося. Наприклад, коли Єльцин у 1989 р. збирався відвідати ФРН, щоб виступити з промовою щодо підтримки ідеї об'єднання ФРН і НДР, оскільки Кремль дотримувався протилежної точки зору, йому було відмовлено у поїздки на найвищому рівні [4, с.76]. Проте через декілька місяців, у вересні 1989 р., даний заклик все-таки прозвучав під час його американської поїздки.

Впродовж літа під час роботи союзного парламенту і “Міжрегіональної депутатської групи” Єльцин разом із своїми однодумцями все більше звертає увагу на здобуття правового статусу опозиційної меншості, спираючись при цьому на досвід в американського конгресу. У своїй діяльності в даний період він керувався такою тезою: ніж чекати, поки Росія виробить свої власні демократичні інститути, чи не краще їх запозичити і навіть просто скопіювати у наймогутнішої демократії в світі – США. “Ми вирішили, що найкраще вчитися у США, де демократія існує вже 200 років”, – говорив він [13, с.82].

І дійсно, негайно в російській політичній лексиці вводять такі американські поняття як “імпічмент” (про нього вже згадував у промовах Ю. Власов), пропонують обмежити президентські повноваження як у США (4 роки) і розділити законодавчі функції між двома виборними палатами. Після цього Єльцин планує поїздку до Америки, щоб пізнати все краще “з перших рук” [4, с.77].

Делегація прибула до США у вересні 1989 р. Впродовж 9 днів Єльцин побував у 11 містах. Основні пункти опозиційної програми, які проголошував Єльцин, зводились до наступного: перебудова зайшла в глухий кут і потрібно її рятувати, в чому могли б прийняти участь США; СРСР знаходиться на межі катастрофи, 48 млн. чол. живуть поза межею бідності; Горбачов взяв курс на гальмування перебудови [3, с.443].

Проте, як відзначали пізніше політичні оглядачі, президент США Дж. Буш – старший вирішив не зустрічатися з Б. Єльциним, щоб не “дратовати” М. Горбачова. Хоча в Москві Єльцина завірили, що він точно буде прийнятий сенаторами Клейборном Пеллом (від штату Род-Айленд) і Білом Бредні (від штату Нью-Джерсі).

Тоді Б. Єльцин вирішив пробитися в Білий дім з чорного ходу. Через газетних репортерів він повідомив, що саме Дж. Бушу першому озвучить свої пропозиції відносно того, яку саме допомогу США могли б надати радянській перебудові, постійно підкреслював в інтерв'ю, що у нього є чим поділитися з президентом. Білий дім роздумував. Однак мав можливість почути з телеекрану – під час інтерв'ю, даного Єльциним компанії Пі-бі-ес, – що в Радянському Союзі через рік почнеться революція знизу, і що конкретні міри по її попередженню Єльцин згоден висловити лише під час особистої зустрічі з Бушем – старшим [4, с.77].

Зустріч все-таки відбулася. Під час розмови Єльцина з радником президента США з питань національної безпеки Brentom Скоукрофтом до кабінету на 15 хв. зайшов сам Джордж Буш. Тоді він і познайомився з

Ельциним. Після цього у російського політика залишилося відчуття виконаної місії: його приватній поїздки було надано офіційного характеру і тим самим за ним закріпився статус “лідера радянської опозиції”, тобто найголовніше завдання було виконано.

Б. Ельцина в Америці оцінювали по-різному. Сам Джордж Буш після зустрічі з ним висловився досить зневажливо – “веселий хлопець” [3, с.450]. Девід Рокфеллер назвав Ельцина “симпатичною та вражаючою людиною, яка є вмілим політиком” [13, с.224]. Координатор поїздки Ельцина Д. Гаррісон, виконавчий директор Есаленського інституту (Каліфорнія), підсумки своїх спостережень виклав у конфіденційному меморандумі, який практично не було оприлюднено російською мовою, навіть після того, як про нього стало відомо на Заході. У ньому, зокрема, говорилося: “Ельцин має надзвичайну здатність налаштовуватись на одну хвилину з аудиторією. Він уміє знаходити спільну мову і з інтелектуалами, і з фермерами-свинарями. Такої здатності я не зустрічав ще в жодного політика” [9, с.60]. Водночас Д. Гаррісон звертав увагу на явно демагогічний характер російського візитера. “Найголовніше, що ця людина налаштована не на творення, а на руйнацію і на те, щоб бути при владі. Ми повинні усвідомити, що його особистості притаманні темні й не передбачувані аспекти і якщо вони проявлятимуться з позицій реальної влади, це може призвести до вельми деструктивних наслідків” [9, с.61].

Загалом американські урядові кола і журналісти сприймали Ельцина не як лідера опозиції, а виключно як опонента Горбачова, а останній, за загальною думкою, і без цього вже досягнув успіхів у напрямку прогресу і демократії. Вони вважали, що така альтернативна фігура в СРСР не потрібна, оскільки вона буде лише заважати політиці Горбачова, який вважався ідеальним партнером в урегулюванні міжнародних питань і сміливим реформатором у своїй країні.

Отже, глибокі соціально-економічні та політичні зміни, що відбувались у Радянському Союзі в кінці 1980-х років викликали появу опозиційних сил. Впродовж 1987 – 1989 рр. у великих містах виникли неформальні суспільні об’єднання у вигляді клубів, правозахисних груп і громадських ініціатив. Їх розвиток призвів у кінці 1988 – 1989 роках до утворення політичних течій. Цей процес був прискорений у 1989 р. ініційованими М. Горбачовим виборами народних депутатів СРСР. Вперше виникла фракція, що об’єднала демократів та вимагала проведення реформ, на чолі якої стояли А. Сахаров і Б. Ельцин, тобто опозиція почала набувати організаційних рис.

Джерела та література

1. Конституція (Основний закон) СРСР. Із змінами і доповненнями, внесеними Законом СРСР від 1 грудня 1988 р. на позачерговій дванадцятій сесії Верховної Ради СРСР одинадцятого скликання. – К.: Політвидав, 1988. – 61 с.
2. Бойко О. Вибори до Верховної Ради СРСР: випробування сил політичної опозиції / О. Бойко // Нова політика. – 2001. – № 1. – С. 31-33.
3. Буш Дж., Скоукрофт Б. Мир стал другим / Дж. Буш, Б. Скоукрофт – М.: Международные отношения, 2004. – 504 с.
4. Ельцин Б. Записки президента / Б. Ельцин – М.: Огонек, 1994. – 415 с.

5. Ельцин Б. Это политический фарс, разыгранный Горбачевым/ Б. Ельцин// Советская молодежь. – 1989. – 20 октября. – С. 1.
6. Итоги выборов народных депутатов // Московская правда. – 1989. – 28 марта. – С. 1.
7. Кацва Л. Советский Союз: последние годы/ Л. Кацва// История. – 2001. – № 45. – С. 1-16.
8. Межрегиональная депутатская группа // Московские ведомости. – 1989. – 6 августа. – С. 1.
9. Обличья власти: російська політична еліта. 1998-2000 рр./ За ред. О.Й. Гриневича і А.Ф. Гуцала. – К.: Наукова думка, 2002. – 384 с.
10. Партия ДС, 2-й съезд. Док-ты. – Москва-Рига, 1989. – 33 с.
11. Скубко Ю. Заметки по истории ДС – первой оппозиционной партии в СССР/ Ю. Скубко – М.: «Свободное слово», 1995. – 79с.
12. Согрин В. Политическая история современной России. 1985-2001: от Горбачева до Путина / В. Согрин – М.: Издательство “Весь мир”, 2001. – 272 с.
13. Соловьев В., Клепикова Е. Борис Ельцин / В. Соловьев, Е. Клепикова– М.: “ВАГРИУС”, 1992. – 395 с.
14. “Страненужныперемены...” // Аргументы и факты. – 1989. – 11 октября. – С. 3.
15. Указ президента СССР М.С. Горбачева “О внесении изменений и дополнений в Закон СССР “Об уголовной ответственности за государственные преступления” и некоторые другие законодательные акты СССР” // Известия. – 1989. – 22 апреля. 93.
16. XIX Всесоюзная конференция Коммунистической партии Радянского Союза, 28 червня – 1 липня 1988 р.: Стенографічний звіт. – К.: Політвидав України, Т. 2. – 1989. – 455 с. С. 1.

ЗМІСТ

ВШАНОВУЮЧИ ЮВІЛЯРА

Валерій Смолій

Слово про ювіляра.....4

Олександр Завальнюк

Alma mater Руслана Постоловського у 1960-1970-х рр.
(До історії Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту)8

Роман Михальчук

Професор Руслан Постоловський – науковець та управлінець
(До 70-річчя заслуженого діяча науки і техніки України).....20

РОЗДІЛ 1. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Олег Озимчук

Причини конфронтації Англії та Франції в XII – на початку XIV століть32

Юрій Терешко, Оксана Левак

Початок правління прем'єр-міністра Джуліо Мазаріні – «тіні Рішельє»
і зовнішня політика Франції у Західній Європі в період тридцятилітньої
війни (1643-1647 рр.).....38

Наталія Плюта

Демографічні, економічні та політичні фактори розвитку колоніальної
ідеї у Франції в новий час48

Катерина Шевчук

Трансформаційні процеси в естетиці на початку – в першій половині
XX ст.56

Ігор Десятничук

Чехи та чеські землі у фокусі прагнень чеських німців у роки
Першої світової війни65

Світлана Шульга

Волинські чехи у зовнішній політиці міжвоєнної Чехословаччини.....73

Степан Синяк

Польська державна політика у сфері військово-фізичної підготовки.....82

Андрій Слесаренко

Друга світова війна та Голокост у кінофільмах чеських режисерів
Збинеска Бриниха та Юрая Герца.....91

Ігор Філіпчук

Інтелектуальна підготовка демократичного руху в Чехословаччині
1967-1968 рр.: суспільно-історичні обставини 99

Тетяна Опанасюк

Становлення і діяльність опозиційно-радикальних течій в СРСР
у 1987-1989 рр. 109

Інна Мартинчук

Особливості внутрішньопарламентської боротьби в Словацькій
республіці в 1993-1998 рр. 118

Тетяна Шамсутдинова-Лебедюк

Особливості сучасних взаємовідносин чоловіка й жінки у ісламі 128

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Андрій Блануца

Земельні надання на умовах земської служби як елемент станової
культури у Великому Князівстві Литовському (Друга половина XV –
середина XVI ст.) 138

Андрій Гурбик

Концепти «Звичай» і «Право» в звичаєво-правовій культурі
українських земель XVI – XVII ст. 145

Богдан Прищепя

Планування та забудова замку князів Острозьких у Старокостянтинові 159

Галина Панишко

До питання політичних аспектів українсько-польських:
від Люблінської унії до Люблінського трикутника 169

Олена Прищепя

Освітні практики Речі Посполитої на Правобережній Україні
(1773–1793 рр.) 177

Микола Кучерепа

Правовий і майновий статус православної церкви у Польщі
у міжвоєнний період (1918–1939 рр.) 184

Любов Заглинська, Оксана Лукомська

Історичний аспект розвитку економічної освіти в Україні 199

Юрій Крамар

Професійно-технічна освіта на Волині у міжвоєнний період
(1921–1939 рр.) 205

Руслана Давидюк, Віталіна Данильчук

«Рідні хати» як проурядові культурно-освітні осередки Волинського воєводства 213

Юлія Візітів

Волинський пласт: хронологія розвитку 220

Володимир Баран

Військово-чекістські операції НКВС проти українського підпілля в Західній Україні: 1939–1941 рр. 229

Валентина Доброчинська

Пропагування радянської освіти у періодичних виданнях Волинської та Ровенської областей (1939–1941 рр.) 237

Ірина Рибачок

Богословсько-педагогічна академія УАПЦ в Мюнхені 1946-1952 рр. (До 75-ліття від заснування) 244

Олена Ворон, Оксана Ворон

Релігійна політика на Рівненщині у 50-60-х роках ХХ століття 254

Дмитро Малезжик

Репресивна політика радянської влади проти творчої інтелігенції УРСР (Друга половина 1960-х рр.) 262

Олександр Комарніцький

Рівненський педінститут у роки Горбачовської перебудови 268

Сергій Жилюк, Лариса Паніна, Сергій Шапранський

Державно-церковні відносини на Житомирщині у контексті суспільно-релігійних трансформацій 1989-1991 рр. 277

Руслана Шеретюк

Мистецтво як чинник формування національної ідентичності: український контекст 285

Ірина Панчук

Сучасні протестанти в Україні: особливості ідентифікації 292

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ, МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Анатолій Філінюк, Олександр Григоренко

Мистецтво Волині XVI – XVII ст. у науковій спадщині професора Мечислава Гембаровича 302

Grzegorz Baziur

Świadomość narodowo-państwowa i jej rola w procesie samoidentyfikacji obywatelskiej społeczeństwa ukraińskiego – wybrane problem308

Сергій Троян, Наталія Нечаєва-Юрійчук

Перша світова війна 1914–1918 рр. і маніпуляція свідомістю людини в умовах зародження нової світ-системи331

Максим Гон, Наталія Івчик

Полпотівське «взірцеве суспільство» у дискурсі історії повсякдення341

Оксана Гуменюк

Повсякдення радянської господарської культури: історіографічний аналіз349

Сергій Троян

Постколоніальні студії: західний і український дискурс358

Наталія Кінд-Войтюк

Інноваційні виклики вивчення історії у контексті реалізації завдань нової української школи365

Кароліна Цинк

Охорона довкілля як об'єкт екологічної освіти (соціологічне дослідження позицій українських студентів)372

Тетяна Кузьма

Музей як місце історичної пам'яті: практики Берліну383

Алла Киридон, Віктор Троян

Європейська ідентичність у парадигмальних обрисах космополітичної концепції Ульріха Бека391

Оксана Кундеус

Концептуальні основи європейської інтеграції400

Алла Киридон

Колективна пам'ять як ціннісно-смілова матриця національної ідентичності405

Олег Санжаревський, Наталія Байда, Андрій Стемпіцький

Приватні військові компанії: міжнародний досвід та перспективи для України414

Відомості про авторів.....422

Наукове видання

Слов'янський світ і Україна

Збірник наукових праць на пошану ректора
Рівненського державного гуманітарного університету,
професора Руслана Постолювського

Технічний редактор
О. М. Борилюк-Міськов

Підп. до др. 08.09.2021.

Формат 70x100¹/₁₆.

Папір офсет.

Друк цифр.

Гарнітура Таймс.

Ум. др. арк. 33,6.

Обл. вид. арк. 33,6.

Тираж 100 прим.

Видавець О. Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
пр. Кн. Романа, 9/24, м. Рівне, 33022;
тел.: 068-025-067-4; olegzen@ukr.net

Друкарня: «Формат-А»
вул. Центральна, 58, с. Корнин
Рівненського р-ну Рівненської обл.,
35304, 0362-20-53-37